

DOI: 10.26565/2075-1893-2025-41-02

УДК 551.4(477)(075.3)

Йосип Гілецький

к. пед. наук, доцент кафедри географії та природознавства;

e-mail: yosyp.hiletskyi@pnu.edu.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4680-2765>

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

вулиця Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна

Учителям географії про Карпатську гірську країну, Українські Карпати та сучасні підходи до їх регіоналізації

Метою статті є характеристика сучасних уявлень про тектонічну та фізико-географічну регіоналізацію Карпатської гірської країни та її частини, яка розміщена у межах території нашої держави.

Основний матеріал. У результаті виконаних досліджень аргументовано показано, які саме сучасні дані геологічних досліджень про тектонічну будову та геологічну історію Карпатської гірської країни послужили основою для уточнення схеми її фізико-географічного районування, що набула широкого поширення у сучасних довідкових джерелах. Основними елементами новизни районування, які не отримали належної уваги в наукових працях українських географів, є віднесення Сербських Карпат до Карпатської гірської країни та поділ фізико-географічної провінції Західних Карпат на Зовнішні Західні Карпати та Внутрішні Західні Карпати, а Східних – на Зовнішні Східні Карпати та Внутрішні Східні Карпати. У свою чергу, оскільки Українськими Карпатами називають тільки частину фізико-географічної провінції Східних Карпат, яка обмежена сучасними державними кордонами України, то оновлення підходів до районування має знайти своє відображення і у регіоналізації цієї частини гірської країни. У статті охарактеризовано авторську уточнену схему фізико-географічного районування Українських Карпат, яка аргументована результатами багаторічних досліджень та оприлюднена у матеріалах науково-практичних конференцій, фахових періодичних наукових виданнях та монографії.

Висновки. Ознайомлення учителів географії із сучасними уявленнями про критерії та особливості регіоналізації Карпатської гірської країни у спеціалізованому періодичному виданні є надзвичайно важливим для зростання їх професійної компетентності та мотивації до дослідницької діяльності.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційна компетентність, достовірні джерела додаткової інформації, сучасні уявлення про тектоніку Карпатської гірської країни, таксономічні одиниці районування, сучасні схеми фізико-географічного районування Карпат.

Як цитувати: Гілецький Й. Учителям географії про карпатську гірську країну, Українські Карпати та сучасні підходи до їх регіоналізації. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2025. Вип. 41. С. 18–26. <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2025-41-02>

In cites: Hiletskyi, Y. (2025). For geography teachers about the carpathian mountain region, the Ukrainian Carpathians, and modern approaches to their regionalisation. *The problems of continuous geographical education and cartography*, (41), 18–26. <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2025-41-02> (in Ukrainian)

Вступ. Однією із важливих компетентностей, якою учні повинні оволодіти у процесі здобуття загальної середньої освіти, є інформаційно-комунікаційна. Роль географії як шкільного навчального предмета у повноцінному набутті учнівською молоддю цієї компетентності важко переоцінити, адже «Географічні компетентності забезпечують формування в учнів просторової уяви та мислення, пояснюють, як природні та суспільні об'єкти, явища і процеси на Землі в різних масштабах формуються, взаємопов'язані та змінюються з часом» [7, с. 2]. При цьому, учні мають вміти знаходити, обробляти, зберігати інформацію географічного змісту, перетворювати її з одного виду на інший, «досліджувати довкілля за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; критично оцінювати інформацію географічного змісту, отриману із різних джерел» [7, с. 4].

Проте, у сучасних умовах існує надзвичайно широкий вал наукової, науково-популярної, а також псевдонаукової інформації, яка стосується як особливостей природного довкілля, так і суспільно-економічних процесів та явищ, що відбуваються у просторі земної кулі. Географія, виділяючись серед шкільних навчальних предметів широтою потенціалу формування світоглядних знань, має значні проблеми із необхідністю навчити учнів дуже ретельного відбирати достовірні джерела додаткової інформації.

Основними джерелами здобуття знань з географії, як і з інших предметів, для учнів, передусім, є шкільні підручники, а також навчальні атласи. Зорієнтувати учнів на правильний вибір додаткових загальнодоступних текстових, картографічних, статистичних чи геоінформаційних ресурсів повинні учителі-предметники. Отже, вони, у свою чергу, повинні бути достатньо поінформованими про те, над чим працюють науковці у теперішній час, які нові друковані праці опубліковані, які геоінформаційні ресурси вважаються найбільш авторитетними у колі фахівців географів. Таке інформування учителів забезпечується курсами, семінарами, а також періодичними виданнями, які адресовані освітянській спільноті. Тому, висвітлювати у науково-популярній формі певні нові висновки наукових галузевих досліджень доцільно і у виданнях, які широко використовують учительські колективи закладів середньої освіти.

Одним із питань, яке варто висвітлити у статті, є огляд сучасних підходів до районування усієї Карпатської гірської країни, її частини, яка розташована у межах території України. Актуальність цього розгляду саме тепер полягає у тому, що зараз завершується робота над підручниками з географії для 8-го класу, який передусім присвячений розгляду природи у межах території України та особливостям природокористування. Найбільшою мірою питання вивчення Карпат як особливого фізико-географіч-

ного об'єкта у розділі II. «Природа України», модельної навчальної програми колективу Запотоцький С.П. та ін. стосується тема 1 «Рельєф, тектонічна та геологічна будова, мінеральні ресурси» та тема Тема 6. Природні комплекси (ландшафти) [7, с. 45, 54].

Вихідні передумови. У найпопулярнішому за використанням інтернет-ресурсів – Вікіпедії, при ознайомленні із Карпатською гірською країною відображається карта, на якій подано восьмицільне районування гірської системи [10]. У працях вітчизняних географів з радянських часів і до початку 2000-х використовувалось, в основному, районування Карпатської гірської країни, яке передбачало виділення трьох [5] або п'яти [8] фізико-географічних провінцій (країв). Про причини такої невідповідності у визначенні кількості одиниць найвищого рангу регіоналізації Карпат, критерії, які взяті за основу, невідповідності у проведенні ліній розмежування між таксонами, співвідношеннями площ гірських карпатських території – нами в останні роки було зроблено ряд публікацій [1, 2, 3]. Однією з основних причин є зосередження уваги географів у своїх дослідженнях тільки на тій частині території Карпат, яка знаходиться у межах території, оконтуреної державним кордоном України [6, 9]. Ця обставина стала однією з основних причин неузгодженості схем фізико-географічного районування Українських Карпат та усієї гірської країни. Беручи до уваги те, що теоретичною основою поділу Західних Карпат на Зовнішні Західні Карпати та Внутрішні Західні Карпати, а Східних – на Зовнішні Східні Карпати та Внутрішні Східні Карпати покладено не критерій простягання основних ланцюгів хребтів та масивів, а принципові відмінності у тектонічній будові та історії формування, нами було запропоновано трактувати ці таксономічні одиниці районування як підпровінції [3], а також уточнено схему районування української частини Карпат [1, 3].

Мета статті. Метою даної статті є характеристики сучасних уявлень про тектонічну та фізико-географічну регіоналізацію Карпатської гірської країни та її частини, яка розміщена у межах території України в доступній для учителів географії та учнів закладів загальної середньої освіти формі.

Виклад основного матеріалу. Згідно з сучасними уявленнями, за тектонічною будовою у Карпатській гірській країні виділяють дві принципово відмінні частини **Зовнішні (або Флішові) Карпати** та **Внутрішні Карпати** (рис. 1). Їх розділяє великий Пенінський глибинний тектонічний розлом, який у межах України називають Закарпатським. Вздовж нього на поверхні простягається зона Скуль (або Стрімчаків), у межах якої посеред букового лісу виступають скельні останці, які складені в основному юрськими (іноді тріасовими) вапняковими відкладами мезозойської ери. Наймальовничіші вапнякові скельні останці

під назвою "Три корони" є на невеличкому карпатському хребті П'єніни у Польщі, біля кордону із Словаччиною. Саме від П'єнінського масиву хребтів утворена назва глибинного розлому та зони стрім-

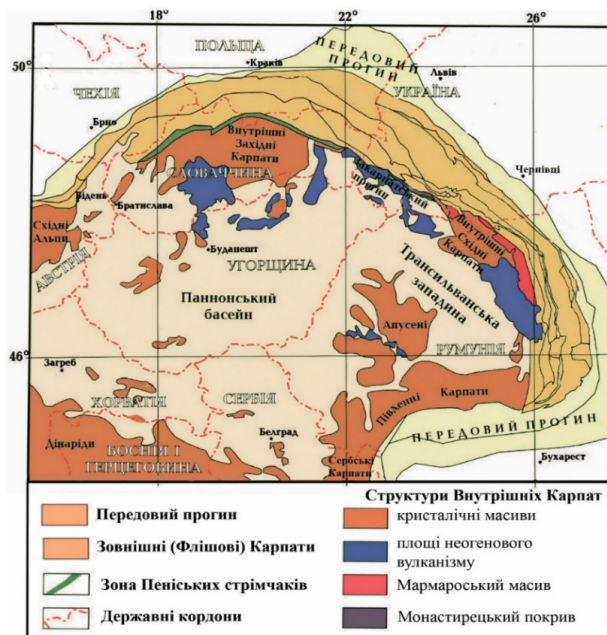

Рис. 1. Сучасна схема тектонічної будови Карпатської гірської країни та прилеглих гірських систем / Fig. 1. Scheme of the tectonic structure of the Carpathian mountain region and adjacent mountain systems

чаків вздовж нього, який ніби позначає простягання глибинного тектонічного розлому на місцевості.

Зовнішні (Флішові) Карпати складені зім'ятими в складки товщами. **Флішу** – осадовими відкладами уламкового походження, які характеризуються ритмічним чергуванням знизу вверх пластів утворених зцементованими частинками гравію, піску, а найвище – найдрібніших часточок глини. У такій послідовності у всій товщі вони повторюються тисячі разів. Вважають, що фліш відкладався у глибоководних частинах морського басейну у які час від часу, під час землетрусів зривалися відклади нанесені річками у шельфову зону моря (рис. 2). Зриваючись вниз вздовж стрімкої поверхні материкового схилу, вони утворювали мутний потік. З нього спочатку на дно осідали найбільші і найважчі частинки, а в останню чергу найдрібніші частинки мулу. За мільйони років таких мутних потоків формувалося тисячі. Під тиском верхніх шарів збагачені органікою нижні шари зцементовувались, перетворюючись у фліш.

Зустрічні рухи літосферних плит спричинили зминання у складки та витиснення на поверхню донних відкладів Карпатського моря, яке існувало впродовж крейдового періоду мезозойської ери, а також палеогенового та початку неогенового кайнозойської ери. Найдавніші складчасті рухи альпійської епохи горотворення спочатку охопили внутрішні частини Флішового поясу. Поступово вони поширювались на його зовнішні зони та внутріш-

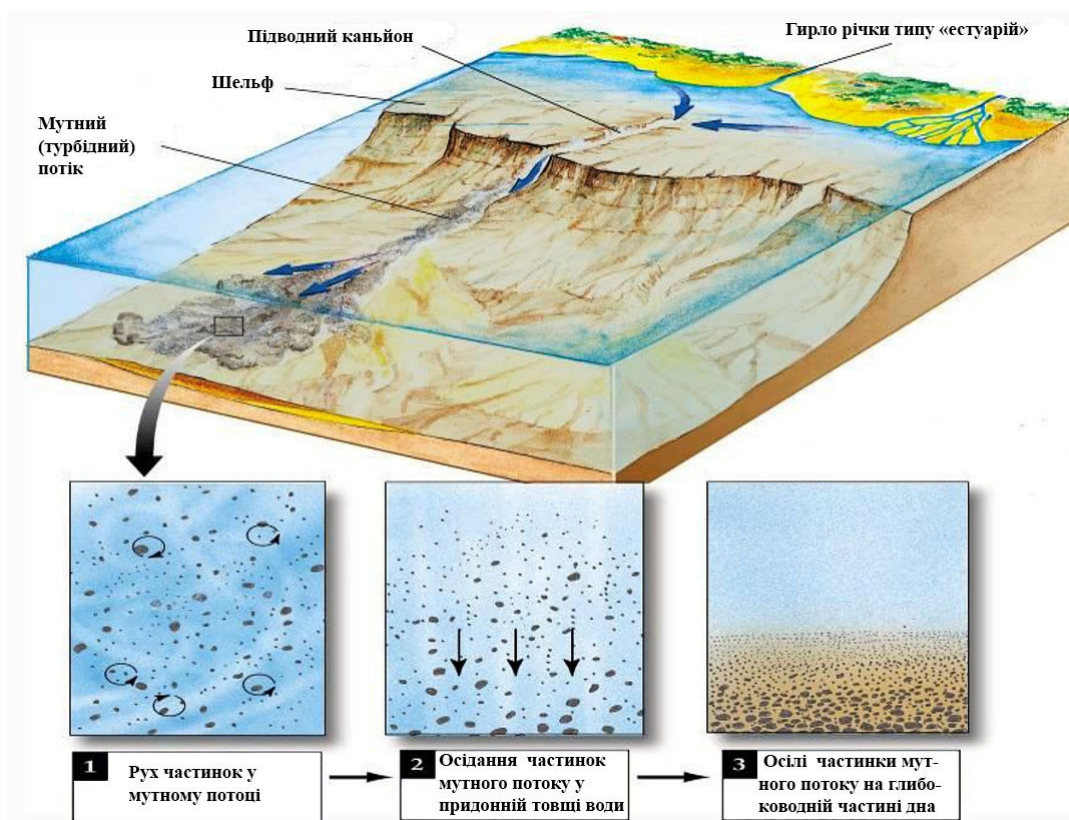

Рис. 2. Схема формування флішу на дні глибоководного морського басейну / Fig. 2. Scheme of flysch formation at the bottom of a deep-water marine basin

ню зону передового прогину. У результаті насупних процесів сформувався тектонічний пояс Зовнішніх Карпат, який має складчасто-лускувату будову. Луски групуються в окремі тектонічні покриви, які насунені один на одного та на річкові наноси передового прогину. Загальна товщина земної кори цього тектонічного поясу становить до 60 км, а осадових відкладів (в основному флішу) до 20 км.

Головними структурними елементами тектонічного поясу **Внутрішніх Карпат** є кристалічні масиви (рис. 1), фундамент яких складений метаморфізованими та магматичними догерцинськими та герцинськими комплексами зруйнованих гірських споруд, а осадовий чохол здебільшого сформований верхньопалеозойськими та мезозойсько-кайнозойськими осадовими відкладами. В епоху альпійського горотворення у цих масивах також активізувались горотворчі процеси, спричинивши підняття окремих блоків та формування омолоджених складчасто-брилових гірських споруд. До поясу Внутрішніх Карпат включають також магматичні комплекси гірських масивів (рис. 1), які сформовані у кінці неогенового періоду виливами магми на поверхню через поздовжні тріщини у земній корі, рідше магмою, яка застигла, не вийшовши на поверхню. Товщина земної кори у межах тектонічного поясу Внутрішніх Карпат становить до 30 км, а осадових відкладів – до 5 км.

Принципові відмінності тектонічних структур Зовнішніх (Флішових) та Внутрішніх Карпат відповідно позначилися на особливостях форм гірських хребтів та характері протікання геоморфологічних процесів у фізико-географічних підпровінціях Західних та Східних Карпат. Межу між гірськими провінціями Західних і Східних Карпат згідно розповсюдженню у Вікіпедії на різних мовах районування (рис. 3), проводять по Тилицькому перевалі, який з'єднує Словаччину і Польщу. У південному напрямку від перевалу межу ведуть територією Словаччини по річках Теплій (Топлі), Ондаві та Бодрогу. Серед українських друкованих джерел таке проходження цієї межі описано В. Кубійовичем в Енциклопедії українознавства. У північному напрямку від перевалу на території Польщі лінією розмежування між Західними та Східними Карпатами вважається долина річки Бяла – права притока Вісли. Від описаної межі хребти Карпат змінюють напрям на південно-східний, який є характерним для всієї провінції Східних Карпат – тобто, від Тилицького перевалу до перевалу Предял у Румунії та верхів'їв річки Прагова.

На території Польщі і Словаччини до Східних Карпат належать Низькі або

Центральні Бескиди та Бещади, а також вулканічний масив Вигорлат у Словаччині (рис. 4). Найбільша частина території провінції Східних Карпат є у межах Румунії. Тут до них відносять хребти і масиви, які мають різні назви. Найвищий серед них є масив Родна (або Роднянські Альпи) з горою П'єтрос (2303 м) – найвищою вершиною усіх Східних Карпат.

Українськими Карпатами називають тільки частину Східних Карпат, яка обмежена сучасними державними кордонами України, що у теперішньому варіанті остаточно оформилися у лютому 1951 року. Тоді Польщі від тогочасної УРСР була передана невелика частина Карпатської нафтогазоносною провінції у із містом Нижні Устрики, що розміщені у межах Передкарпатської височини. Згідно з проведеними нами розрахунками сучасними інструментами в онлайн-сервісі Google Планета Земля площа частини фізико-географічної країни Карпат у межах України становить 36 776 кв. км [2]. Власне гірська територія займає територію у 21 560 кв. км, що складає 10,2% від загальної площі Карпатської гірської країни (211,6 тис. кв. км). За цією величиною серед восьми держав Європи (рис. 4) більшою площею карпатської території володіють тільки Румунія (53,4%) та Словаччина (16,6%) [3].

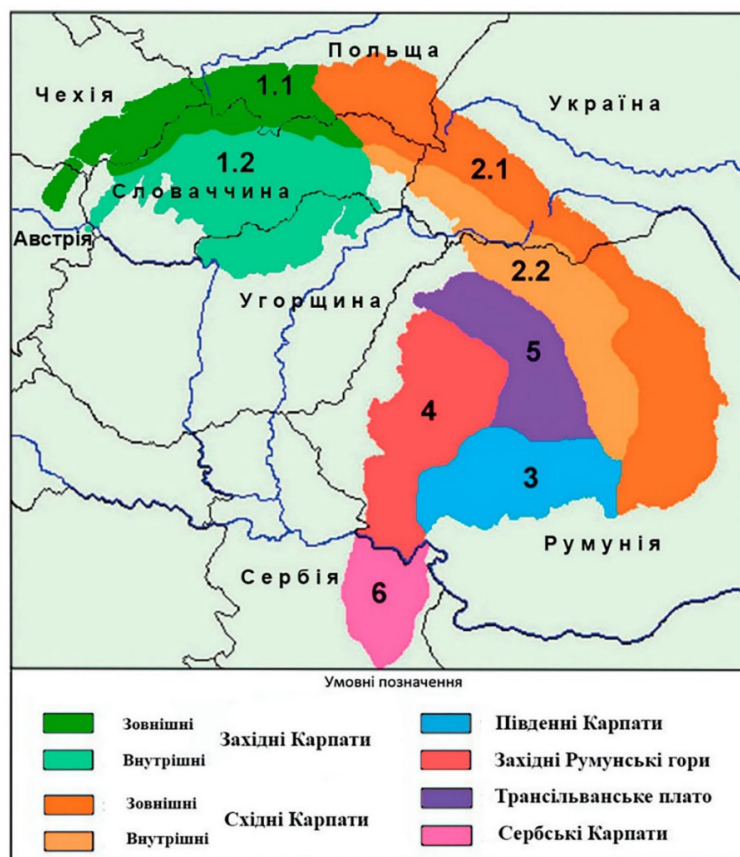

Рис. 3. Уточнена сучасна схема фізико-географічного районування Карпатської гірської країни /

Fig. 3. Refined modern scheme of the physical and geographical zoning of the Carpathian mountain region

При фізико-географічному районуванні до Українських Карпат включають дві прилеглі рівнини, які за своє геологічною будовою та розвитком тісно взаємопов'язані із гірськими спорудами Карпат. Площа Передкарпатської височини у межах території України займає площу 12936 кв.

км, а Закарпатської низовини – 2280 кв. км [2] (рис. 5).

Оскільки Українські Карпати охоплюють частини як тектонічного поясу Зовнішніх (Флішових) Карпат так і поясу Внутрішніх Карпат, то у їх складі є частини двох підпровінцій – Зовнішніх Східних Карпат і Внутрішніх Східних Карпат. Із семи природних областей, які вже три чверті століття традиційно виділяють при геоморфологічному чи фізико-географічному районуванні Українських Карпат, три відносяться до Зовнішнього (Флішового) тектонічного поясу, а отже, і підпровінції Зовнішніх Східних Карпат, і три до Внутрішніх Східних Карпат. Розмежовує підпровінції зона Закарпатського глибинного розлому [4]. Передкарпатська височина, яка є сьомою природною областю Українських Карпат, в основі якої лежить Передкарпатський крайовий прогин, не має флішової будови, а тому безпосередньо не включається до підпровінції Зовнішніх Східних Карпат.

Щоб узгодити фізико-географічне районування Українських Карпат із розмежуванням тектонічних поясів Карпатської гірської країни нами було включено до області Закарпатського низькогір'я Угольсько-Широколужанський масив, в основі якого лежать зони Пенінських та Мармароських скель (стрімчаків) із прилеглими вузькими смугами флішових утворень, які сформувалися у зоні Закарпатського глибинного розлому [2, 5]. Також була розвинута ідея виділення у межах геоморфологічних областей підобластей, яка була започаткована ще у районуваннях кінця 40-х років XX століття [11], а потім продовжена геоморфологами у 90-х роках цього ж століття та перших десятиріччях XXI століття [8, 13, 14]. Узагальнена схема фізико-географічного районування Українських Карпат до таксономічного рівня підобластей на теперішній час набрала такого вигляду, як відображено на рис. 6 [1, 3].

Фізико-географічна область **Передкарпатської передгірної височини**, яка простягається між зовнішніми хребтами Карпат і південно-західною окраїною Подільської височини, сформувалася на Передкарпатському передгірному крайовому прогині. Для зовнішнього краю цієї області характерна виположена поверхня, яка сформована низькими річковими надзаплавними терасами. На межиріччях домінує грядово-горбистий рельєф височин, висоти яких зростають із наближенням до гір.

Частину Передкарпатської височини, що займає простір від кордону з Польщею

Рис. 4. Розподіл територій зайнятих гірськими спорудами Карпат у країнах регіону /

Fig. 4. Distribution of areas occupied by the mountain structures of the Carpathians in the countries of the region

Рис. 5. Уточнена схема фізико-географічного районування Українських Карпат /

Fig. 5. Refined scheme of the physical and geographical zoning of the Ukrainian Carpathians

до русла Свічі з абсолютними висотами, що дуже рідко перевищують 500 м, відносять до підобласті Прибескидського Передкарпаття. Підобласті Пригорганського (між Свічею і Лючкою) та Покутсько-Буковинсько Передкарпаття (між Лючкою та українсько-румунським кордоном) характеризуються існуванням у їх межах горбогірних локальних височин із абсолютними висотами до 600 м і вище. Найвищим серед них є Майданське горбогір'я у складі Пригорганського Передкарпаття – гора Клива (855 м).

У межах частини Карпат, яка належить до підпровінції Зовнішніх Східних Карпат, що сформовані на флішовій основі, українські географи виділяють три фізико-географічні області. З Передкарпатською височиною межує область **Зовнішньофлішових Карпат**. В основі її лежить зовнішній край тектонічного поясу Флішових Карпат, а саме Скибова зона, а також антиклінальні складки Бориславсько-Покутського покриву Внутрішньої зони Передкарпатського крайового прогину, які мають флішову основу. Тому назва Зовнішньофлішові Карпати є цілком логічною назвою для цієї фізико-географічної області. Північно-західну її частину, що розташована між державним кордоном і руслом Мізунки (ліва притока Свічі), відносять до підобласті Українських Східних Бескидів.

Для неї є характерними відносно невисокі середньогірні хребти з висотами 800–1200 м над рівнем моря, поширення скель-останців. Найвища серед бескидських вершин в Україні гора Магура – 1363 м.

На південний схід від долини ріки Мізунки в області Зовнішньофлішових Карпат простяглися хребти *Скибових Горган*. Вони перетинають смугою шириною 35–40 км течію Прута, а далі помітно звужуються. По долині Акри (ліва притока Лючки) вони вже межують із хребтами Покутсько-Буковинських Карпат. Горганський хребет Ігрець із двома паралельними хребтами утворюють найбільш звужену частину Запрутських Горган, яка опускається до Буківецького перевалу, долини потоку Буквець та Чорного Черемошу. Абсолютні висоти багатьох хребтів Скибових Горган перевищують 1500–1700 м. Зазвичай вони мають досить гострі гребені, конічні вершини та стрімкі схили, які встелені кам'яними розсипами грубоуламкових світло-сірих пісковиків. Гора Сивуля Велика (1836 м) є найвищою вершиною Скибових Горган і всієї фізико-географічної області Зовнішньофлішових Карпат.

Покутсько-Буковинські Карпати простягаються хребтами південно-східного напрямку від долин річок Акри, Лючки, Буківецького перевалу, однойменного потоку та відтинку долини Чорного Черемошу до кордону з Румунією, який проходить течією

Рис. 6. Узагальнена схема фізико-географічного районування Українських Карпат до таксономічного рівня підобластей / Fig. 6. Generalized scheme of the physical and geographical zoning of the Ukrainian Carpathians down to the taxonomic level of subregions

річки Сучава. Два найвище підняті пасма хребтів Покутсько-Буковинських Карпат мають в основі дві тектонічні скиби Скибової зони. Короткі, здебільшого низькогірні хребти зовнішнього краю фізико-географічної підобласті утворені антиклінальними складками Внутрішньої зони Передкарпатського крайового прогину. Абсолютні висоти їх зазвичай становлять 800–1000 м. Широко поширені у межах всієї підобласті мальовничі скельні останці. Найвища точка усіх Покутсько-Буковинських Карпат гора Лунгул має висоту 1377 м.

Область Вододільно-Верховинських Карпат охоплює центральну знижену частину Флішового тектонічного поясу у межах Українських Карпат. В основі їх лежить Центральна синклінальна (Кросненська) тектонічна зона, яка складена менш щільними пластами дрібноритмічного піщано-глинистого флішу. Це зумовило домінування, особливо у північно-західній та звужені південно-східній частинах фізико-географічної області, низькогірного рельєфу з абсолютними висотами хребтів до 700–900 м. Тільки у центральній частині Кросненської зони, яка зазнала значних піднять та складена відносно твердими пісковиками, сформувалися гірські хребти з висотами до 1700 м і більше.

Назва Вододільно-Верховинські Карпати пов'язана з тим, що тут проходить більша частина Карпатського головного вододілу, який розділяє гірську систему Карпат на два макросхили. У межах Українських Карпат – це північно-східний макросхил, з якого води стікають до річок водозбору Сяну, Дністра, Прута та Сирету. Увесь південно-західний макросхил Українських Карпат належить до водозбору річки Тиси.

Широка смуга низькогір'я на північному заході належить до підобласті *Сянсько-Ріцької Верховини*. Осьовою частиною її простягається Верховинський вододільний хребет із вершинами абсолютною висотою 1300–1400 м (гора Пікуй – 1408 м є найвищою вершиною Львівської області). На знижених відтинках хребта облаштовані автомобільні та пішохідні перевали. Від Торунського перевалу біля верхів'їв річки Мізунки та Ріки до Ясинської улоговини широкою смугою простягається фізико-географічна підобласть *Привододільних* або *Внутрішніх Горбан*. Більшість хребтів підобласті є середньогірними з висотами понад 1500–1700 м. Тут розташована і найвища вершина усієї гірської області Вододільно-Верховинських Карпат гора Братківська (1788 м).

Простір, який зайнятий низькогір'ям (700–950 м) по обидва боки від хребта Братківської і аж до течії річки Сучава на українсько-румунському кордоні, включають до підобласті *Бистрице-Селятиського* низькогір'я. Найвищою тут є вершина гори Довга (1371 м) в околицях курорту Буковель.

Полонинсько-Чорногірські Карпати сформувалися на відкладах Внутрішньофлішової зони тектонічного поясу Зовнішніх Карпат. Масиви поєднують

хребти, які розміщені між глибокими долинами найбільших приток Тиси та Прута. Так, *Полонинська* фізико-географічна підобласть, яка розташована між долинами Прута та Тересви, об'єднує хребти трьох гірських масивів: Полонини Рівної, Полонина Боржави та Полонина Красної. Найвищою з них є Полонина Боржава з вершиною Стій (1681 м), яка розміщена між долинами Латориці та Ріки. Простір між р. Тересвою (водозбір Тиси) та р. Чорний Черемош (водозбір Прута), його лівою притокою – потоком Добрин, займає *Свидовецько-Чорногірська* підобласть. Вона характеризується не тільки найвищими висотами вершин, але широким поширенням давніх льодовикових форм рельєфу – карів, трогових долин, моренних горбів. Долина Чорної Тиси розчленовує підобласть на два масиви – Свидівця і Чорногори. Серед двотисячників Чорногірського масиву найвищою є гора Говерла (2061 м). Значно нижчими від Свидовецько-Чорногірської підобласті є хребти *Гринявсько-Яловичорської підобласті* Полонинсько-Чорногірських Карпат, які займають простір між двома Черемошами (гори Гриняви) та Білим Черемошем і витоками Сучави (гори Яловичори). Масиви характеризуються видовженими звивистими пасмами хребтів, що мають абсолютні висоти до 1600 м. Найвище підіймається вершина Погребина – 1605 м у горах Гриняви. У горах Яловичори гора Яровиця з висотою 1574 м є найвищою точкою Чернівецької області.

До фізико-географічної підпровінції **Внутрішніх Східних Карпат** у межах України належить область **Мармароського кристалічного масиву**, більшість території якої розміщена в Румунії. У межі України вона заходить двома фрагментами Рахівськими та Чивчинськими горами, які у свою чергу можна вважати частинами двох підобластей. *Рахівські гори* або *Гуцульські Альпи* розміщені на схід від долини річки Шопурки і на південь від південних відгалужень хребтів Свидівця та Чорногори. Найвищою у Рахівських горах є скеляста, з великими давніми льодовиковими карами на північному схилі вершина Піп Іван Мармароський (1938 м).

На південний схід від потоку Добрин у верхів'ї Черемошу простяглися *Чивчинські гори*, які є частиною другої підобласті Мармароського кристалічного масиву. Куполоподібні скелясті вершини піднімаються тут до 1700 м над рівнем моря і більше. Серед найвищих – конус давнього згаслого вулкану гора Чивчин (1766 м) та всяяна невеликими скельними останцями із конгломератів вершина Гнатася – 1767 м. Невеличкий мальовничий фрагмент Чивчин розміщений між течіями Сарати та Перкалабу – витоків Білого Черемошу.

Друга фізико-географічна область підпровінції Внутрішніх Східних Карпат у межах України названо **Закарпатським низькогір'ям**. Воно охоплює дві принципово відмінні за будовою підобласті – *Вигорлат-Гутинське вулканічне низь-*

когір'я та складчасте соляно-купольне Угольсько-Солотвинське низькогір'я. До складу першого включають Вигорлат-Гутинське вулканічне пасмо та Березне-Липчанську (Тур'янську) міжгірну долину. У геологічному відношенні міжгірна долина відповідає зоні Закарпатського глибинного розлому. Вулканічне пасмо долинами річок розділене на гірські масиви, що мають власні назви. У масиві Великий Діл розміщена вершина Бужора (1086 м), яка є найвищою у підобласті Вигорлат-Гутинського низькогір'я.

Підобласть Угольсько-Солотвинське низькогір'я займає простір між долиною Тиси на півдні та хребтами масиву Свидовець і західної окраїни Мармароського кристалічного на півночі, між долиною Ріки на заході та нижньою течією Кісви (Косівської) на сході. В основі низькогір'я лежить Солотвинська тектонічна западина Закарпатського крайового прогину, а північної окраїни – зона Мармароських та Пенінських стрімчаків. Западина складена порівняно молодими, винесеними з гір відкладами, які були зім'яті у кінці неогену в невисокі антиклінальні складки. Подекуди вони доповнені соляними куполами. Більшість хребтів низькогір'я у південній частині мають висоти до 500 м, а до північного краю абсолютні висоти зростають до 800 м і більше. Найвища вершина фізико-географічної підобласті та й усього Закарпатського низькогір'я Угольська Плеша (1096 м) знаходиться на антиклінальній складці зони Пенінських стрімчаків. Для рельєфу цієї зони характерні вапнякові скелі-останці, карстові печери, урвища із конгломератів.

Фізико-географічна область **Закарпатської рівнини** обмежена з півночі та сходу перед-

гір'ями Вигорлат-Гутинського вулканічного пасма. Сформувалася рівнина, в основному, у межах Чоп-Мукачівської тектонічної западини, яка є частиною Закарпатського крайового прогину. У південно-західній частині низовини виділяється горстове Берегівське горбогір'я з вершиною Кукля (367 м), яка є найвищою точкою усієї фізико-географічної області Закарпатської рівнини. Північніше горбогір'я простягається гряда утворена конусами похованих під осадовими відкладами згаслих вулканів, серед яких особливо виділяється конусоподібна вершина Шаланський Гельмець висотою 364 м [16]. Більшість простору являє собою терасовану плоску рівнину, поверхня якої поступово знижується від передгір'я, де абсолютні висоти становлять 116–120 м, до долини річки Тиси (105 м біля м. Чоп). Її ще називають Притисенською низовиною.

Висновки. На основі порівняльного аналізу інформації із друкованих наукових праць, картографічних джерел, сучасних довідкових інтернет-ресурсів, результатів власних польових досліджень, узагальнено та охарактеризовано у доступній для вчителів географії закладів загальної середньої освіти формі відомості про тектонічні та геофізичні процеси на просторі Карпатського регіону, підходи до тектонічного та фізико-географічного районування усієї Карпатської гірської країни та її частини у межах території нашої держави. Вважаємо за доцільне, щоб ці підходи знайшли своє відображення у підручниках та атласах з географії для закладів загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волощук М. Д., Гілецький Й. Р. Водно-ерозійні процеси у природних комплексах Українських Карпат : монографія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. 124 с.
2. Гілецький Йосип. Площа Карпатської фізико-географічної країни та Українських Карпат. *Геотуризм: практика і досвід*. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (20–22 жовтня 2022, Львів). Львів : Каменяр, 2022. С.103–105.
3. Гілецький Й. Р., Тимофійчук Н. М. Фізико-географічне районування Українських Карпат для цілей пізнавального туризму. *Географія та туризм* : Науковий збірник, Випуск 53. Київ, 2019. С. 103–109.
4. Гнилко О. М. Тектонічне районування Карпат у світлі терейнової тектоніки. Частина 1. Основні елементи Карпатської споруди. *Геодинаміка*. 2011. №1 (10). С. 47–57.
5. Костів Л. Я. Регіональна фізична географія. Євразія : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 336 с.
6. Кравчук Я. С. Рельєф Українських Карпат: монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 576 с.
7. Модельна навчальна програма «Географія. 6–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Запотоцький С. П., Карпюк Г. І., Гладковський Р. В., Довгань А. І. і ін.). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>. (дата звернення : 20.02.2025).
8. Рахівський район: природа, населення, господарство : навч.-метод. посіб. із професійно орієнтованої практики / за ред. Я. Б. Олійника. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2015. 254 с.
9. Рельєф України. Навчальний посібник. / За загальною редакцією В. В. Стецюка. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 688 с.
10. Divisions of the Carpathians. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Divisions_of_the_Carpathians. (дата звернення : 20.02.2025).

Стаття надійшла до редакції 26.02.2025

Стаття рекомендована до друку 30.03.2025

Hiletskyi Yosyp - Candidate of Sciences in Pedagogy, PhD Associate Professor of the Department of Geography and Natural Sciences Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine; e-mail: yosyp.hiletskyi@pnu.edu.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4680-2765>

FOR GEOGRAPHY TEACHERS ABOUT THE CARPATHIAN MOUNTAIN REGION, THE UKRAINIAN CARPATHIANS, AND MODERN APPROACHES TO THEIR REGIONALISATION

The aim of this article is to characterise modern ideas about tectonic as well as physical and geographical regionalisation of the Carpathian mountain range and its part, located within the territory of our state, in a form accessible to geography teachers and students of secondary education institutions.

The main material. As a result of the conducted research, it is convincingly demonstrated which modern geological research data on the tectonic structure and geological history of the Carpathian mountain range have served as the basis for clarifying the scheme of its physical and geographical zoning, which is widespread in modern reference sources. The main elements of the novelty in zoning, which have not received due attention in the scientific works of Ukrainian geographers, include the attribution of the Serbian Carpathians to the Carpathian mountain range and the division of the physical and geographical province of the Western Carpathians into the Outer Western Carpathians and the Inner Western Carpathians, and the Eastern Carpathians – into the Outer Eastern Carpathians and the Inner Eastern Carpathians. Since the Ukrainian Carpathians include only the part of the physical and geographical province of the Eastern Carpathians that is limited by the modern state borders of Ukraine, the renewal of approaches to zoning should also be reflected in the regionalisation of this part of the mountain range. The article describes the author's revised scheme of the physical and geographical zoning of the Ukrainian Carpathians, which is substantiated by the results of long-term research and published in the materials of scientific and practical conferences, professional periodicals, and monographs.

Conclusions and further research. Familiarising geography teachers with modern ideas about the criteria and peculiarities of regionalisation of the Carpathian mountain range in a specialised periodical is extremely important for the growth of their professional competence and motivation for research.

Keywords: *information and communication competence, reliable sources of additional information, modern ideas about the tectonics of the Carpathian mountain range, taxonomic zoning units, modern schemes of physical and geographical zoning of the Carpathians.*

REFERENCES:

1. Voloshchuk, M. D., Hiletskyi, Yo. R. (2022). Water erosion processes in natural complexes of the Ukrainian Carpathians: monograph. Ivano-Frankivsk: Symphony forte [in Ukrainian].
2. Hiletskyi, Yo. R. (2022). Area of the Carpathian physical and geographical region and the Ukrainian Carpathians. Geotourism: Practice and Experience. Materials of the 5 th International Scientific Practical Conference (October 20–22, 2022, Lviv). Lviv: Kameniar, 103–105 [in Ukrainian].
3. Hiletskyi, Yo. R., Tymofiihuk, N. M. (2019). Physical and geographical zoning of the Ukrainian Carpathians for the purposes of educational tourism. Geography and tourism: Scientific collection, (53). Kyiv, 103–109 [in Ukrainian].
4. Hnylko, O. M. (2011). Tectonic zoning of the Carpathians in the light of terrane tectonics. Part 1. The main elements of the Carpathian structure. Geodynamics, 1 (10), 47–57 [in Ukrainian].
5. Kostiv, L. Ya. (2022). Regional physical geography. Eurasia: Textbook. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
6. Kravchuk, Ya. S. (2021). Relief of the Ukrainian Carpathians: monograph. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
7. Model Curriculum «Geography. Grades 6–9» for General Secondary Education Institutions. (S. P. Zapototskyi, H. I. Karpiuk, R. V. Hladkovskiy, A.I. Dovhan, et al.) (2022). <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf> [in Ukrainian].
8. Rakhiv district: nature, population, economy: educational and methodological manual on professionally oriented practice (2015). (Editor Ya. B. Oliinyk). Kyiv: Publishing and Printing Centre «Kyiv University» [in Ukrainian].
9. Relief of Ukraine: Textbook (2010). (General Editor V. V. Stetsiuk). Kyiv: Publishing House «Slovo» [in Ukrainian].
10. Divisions of the Carpathians. https://en.wikipedia.org/wiki/Divisions_of_the_Carpathians [in English].

The article was received by the editors 26.02.2025

The article is recommended for printing 30.03.2025